

Un escrit lleuger en dures circumstàncies

per M. Villangómez Llobet

Que llunyana em sembla la guerra, però que persistent algun record! Havíem deixat per uns dies la primeríssima línia, la posició enllà de la qual només hi havia les trinxeres republicanes. No per això ens trobàvem apartats del front. Estàvem, com es deia, “de reserva”, i el batalló havia de tornar prompte a un lloc avançat, com el que ocupàvem abans. Era durant l'agost de 1938, i en una carta meua a la família, del dia 11, deia que estava “de reserva”, però en una altra del dia 17 explicava que ja em trobava “en posició”. Estar “de reserva” no significava que no ens abastàs l'artilleria contrària. Fins i tot les bales dels fusells i les metralladores arribaven als camps de conreu, naturalment abandonats, on descansàvem. La manca de trinxeres feia perillosa aquella terra de secà, gairebé plana, només creuada per una llarga, rústica paret de pedra. Hi havia, però, uns breus terrenys una mica més elevats que separaven l'espai de la quarta companyia, de la qual jo era enllaç, del lloc on s'havia situat la plana major, on uns altres soldats eivissencs, íntims amics, eren enllaços del comandant.

Havíem arribat en una ambiciosa ofensiva a aquelles terres valencianes, pròximes a Aragó, però l'avanç es va aturar molt poc abans del dia de Sant Jaume, en unes penoses jornades. Exposaré un cas, perquè es vegi el perill. A la meua companyia hi havia un soldat eivissenc que no havia sortit d'Eivissa amb nosaltres, el 4 de juliol; segurament s'havia afegit a la tropa expedicionària a Palma, amb els mallorquins. Semblava que defugís els altres eivissencs; tot just el vaig poder tractar. El veia, tanmateix, amb els soldats peninsulars. Aquelles lleugeres elevacions a què m'he referit feien, cap a la nostra banda, com unes petites balmes. En una hi vaig trobar els dos llibres de què parlaré més endavant. En una altra vaig contemplar, dues o tres vegades, com jugaven a cartes un grupet de soldats. En formava part l'eivissenc, que supòs d'origen pagès. Poc capital es devien poder disputar aquells jugadors, pollosos com jo mateix. Ara bé, sempre vaig veure que el meu paísà acabava quedant-se amb tots els diners. No va poder continuar guanyant gaire temps. Cap al final d'un dia gris, amb plugeta menuda, una bala de les que solien siular el va ferir en un colze. Aquesta articulació, destrossada, ha de ser molt dolorosa. Tots dos anàvem cadascú pel seu vent, a una distància

d'uns quaranta o cinquanta metres, quan me'n vaig adonar. M'hi vaig acostar tot seguit, com d'altres soldats. L'eivissenc volia aguantar-se fort, es mantenia dret, però no podia evitar una queixa profunda. Se'l varen endur –supòs que degué passar una bona temporada en algun hospital–, i mai més n'he sabut res, com tampoc sabia res de la seua vida anterior. Això va passar, segons crec recordar, dos o tres dies després del meu cas. A la meua companyia rebérem una carta per a l'amic Tur Soler, que ja no en formava part i devia haver passat a la de metralladores. Jo sabia que estava a la vora dels altres amics de la plana major. Vaig agafar la carta, vaig passar arran de l'elevació esmentada i, des del camp de l'altra banda, ja veia la colla d'amics: el destinatari, en Fajarnés Cardona, en Pepito Serra, en Llombart... Vaig aixecar la mà amb la carta, perquè ells també em veien des de lluny. Succeïa, però, que els projectils de l'artilleria republicana volaven alts per damunt el meu cap. Sentia el siulo que s'allargava. La trajectòria era aquesta: els projectils passaven per damunt les trinxeres enemigues, després per damunt les nostres, travessaven l'espai aeri sota el qual estàvem “de reserva” i queien més enllà, devers una carretera per on circulaven els nostres camions de guerra. L'objectiu, inassolit, era evitar el trànsit per aquella carretera, un tros de la qual podia veure no gaire distant. No feia cas d'aquells siulos prolongats, perquè sabia que la mala intenció no anava precisament contra la meua persona. Tanmateix, un dels siulos va sonar diferent. Vaig sentir –era qüestió de segons– que el dispar quedava curt, que venia cap a mi. Em vaig tirar a terra –llavors era àgil i tenia bons reflexos– i al mateix temps que hi quedava estirat venia l'explosió i jo em trobava dins un núvol espès de fum i pols. No veia res, amb les mans em vaig guardar el cap, ja que grans terrossos baixaven damunt meu. Em trobava bé i aviat vaig veure que el projectil no havia caigut a més d'un metre i mig de mi. Un clot al camp agrícola ho indicava, i fou amb certitud la blanesa del terreny, on s'enfonsà el projectil, la que evità que la metralla em tocàs. No me n'havia adonat, però és de creure que els durs fragments varen passar ben propet d'una carn no feta per resistir aquesta mena de contactes. Em vaig aixecar, i els meus amics, que em donaven per capolat, varen veure com sortia de la polseguera i seguia cap a

El mestre Juan Mayans. Oli de Narcís Puget Viñas. A la casa del músic i professor l'escriptor llegia aquell llibre escolar. (Foto: Carles Ribas.)

ells. Ara no m'agrada una idea, pensar que hauria pogut morir "por Dios y por la Patria", o que hauria pogut ser una víctima insignificant dels vastos i oposats propòsits d'àcrates i comunistes. Si en comptes de fer l'estirada —com un porter de futbol— cap a llevant l'hagués fet cap a migjorn, el projectil m'hauria pogut caure damunt la mateixa closca. Rient, vaig avançar i vaig fer a mans la carta que hauria pogut perillar al final del seu llarg viatge des d'Eivissa. I a la tornada, sortint de darrere la protuberància del terreny, unes ràfegues de metralladora, que em passaren arran, foren un altre perill de ràpida mort. Però això no ho va veure ningú.

Cont aquests fets per situar un temps i un indret. En una de les petites balmes vaig trobar el parell de llibres, ben dissemblants un de l'altre. Com que aquells camps havien estat ocupats fins feia poc per les tropes de la República, un dels llibres tenia per destí les anomenades "brigades internacionals". Hi havia himnes, articles i fins i tot alguna poesia. La meua afició a la lectura no es podia satisfer, per aquells mesos, ni amb un mal diari. D'altra banda hi havia la curiositat, ben explicable. Vaig llegir bastants textos del llibre. Em vaig aturar especialment en una mena d'oda de Rafael Alberti. L'altre llibre era un antic conegut. Era possible que encara en circulàs algun exemplar? D'on podia procedir aquell llibre de lectura infantil, molt difós quan jo era una criatura? Car es tractava de l'oblidat *Juanito* —una adaptació de l'italià—, i la seua presència em portava als temps remots en què el llegia, quan acabava d'aprendre'n. Rememorava la sala on na Mercedes Mayans, mestra particular del meu germà gran i meua, es preocupava de la nostra primera formació. Era a la casa del seu pare, aquell músic, aquell professor que després

m'ensenyà la gramàtica castellana, el llatí, el francès. El soldat que havia posseït el *Juanito* en plena guerra devia tenir una mentalitat infantil. Mig nostàlgic mig avorrit, vaig llegir el llibre de cap a cap.

I ara en ve una conseqüència: l'escrit indicat al títol. Hi havia llargues hores de poca feina, i un, voltat de guerra per totes bandes, podia arribar a desentendre-se'n. Cada dia, interminable, semblava fet de molts de dies. No volia descriure desgràcies, misèria, sang, odi, por. Per què parlar-ne, si ja els tenia allí? El treball literari, certament ben fluix, va resultar una mica humorístic, va agafar un to irònic. El vaig escriure en castellà, no com les cinc poesies sorgides al front, serioses i catalanes. Hi consta la data, 20 d'agost de 1938, i el vaig enviar a casa. Entre la lectura i l'escriptura ja havia canviat de lloc. Em trobava a la nova posició, gairebé a tocar de l'enemic que m'havien imposat. La meua vida de soldat d'infanteria continuava, estranyament menys accidentada que no en els dies de descans. Record, amb tot, un fet que hauria pogut ser fatal per a un company de Sant Jordi, un soldat que coneixia des dels primers temps de la guerra a Eivissa. Devia ser l'únic país meu que quedava a la companyia. Una tarda se m'acostà, encara esfereït, ensenyant-me la camisa caqui, que duia posada. "Mira què m'acaba de passar", em deia. "Una bala m'ha travessat sa camia". Devia anar faldars fora, com encara anava, i s'hi veien els dos forats, efecte de la trajectòria de la bala de fusell. Ho comentàrem. Una petitíssima desviació a l'esquerra i el projectil també hauria travessat el vulnerable cos, per bé que dur per a la feina, del pagès eivissenc... Heus aquí, traduïda, la prosa amb què em vaig entretenir, per aquells dies, durant unes estones. Hi he introduït alguns retocs.

Algunes regles d'urbanitat podrien evocar el temps del "Juanito".

NOVES MEDITACIONS SOBRE EL JUANITO

Aquestes paraules seran una reivindicació d'un llibre escolar injustament menystingut amb el pas dels anys. Em referesc al cèlebre Juanito de la meua infantesa. Reconec que jo també participava en aquest general menyspreu, però determinades circumstàncies posaren el llibre a les meues mans, i a mesura que l'anava llegint sentia com se m'esvaïen els vells errors.

El llibre va aparèixer un dia a la trinxera, ningú sabia com. No va despertar el més petit interès entre els que formàvem aquelles esquadres, durant una pausa en què semblava que la guerra s'hagués cansat de rugir. Uns soldats, en canvi, disposaven d'una baralla de cartes i tota la seua atenció es va concentrar en un joc absurd, mitjançant el qual una certa quantitat de monedes i bitllets, indubtablement no gaire gran, passava d'unes mans a les altres sense provocar més flastomies que les habituals en la parla d'aquella gent. Jo també, tot i que només com a espectador, vaig sentir curiositat per aquell joc, de regles per mi desconegudes. Potser posava més esment en l'actitud dels jugadors que no en el joc mateix. Tothom coneix, d'altra banda, la meua escassa afició a les cartes i a tota classe de rifes. Després d'un esforç més intens, també inútil, per explicar-me la successió de les jugades i la passió concentrada dels que hi participaven, vaig caure en un estat d'avorriments capaç d'incitar a les més greus determinacions. Va ser aleshores quan em vaig submergir en les pàgines del Juanito.

I vaig comprendre les profitoses ensenyances que inclouen per a la joventut. El nen —fins i tot el soldat que devia portar el llibre a la motxilla— hi pot aprendre sense esforçar-se qüestions tan interessants com la fabricació dels capells de feltre i iniciar-se en problemes de tanta magnitud com el dels deures entre amo i criat. Al llibre és incitat a imitar la conducta del bon Juanito, que prodigava les preguntes a les persones grans per tal de recollir la

seua saviesa i una llarga experiència. El Tesoro de las escuelas, subtítol del llibre, no vol dar mals exemples i amaga les trampes, vicis i malvestats de la gent d'edat. Cal reconèixer, però, que aquell al·lot modèlic va tenir la sort d'ensopegar amb senyors educats, que en les seues respostes no deixaven entreveure res que pogués traïr la impaciència i l'enuig. Al contrari, el mestre i l'alcalde del poble, principals víctimes d'una infatigable curiositat, satisfien amablement unes ànsies de saber que creixien amb l'edat. No obstant això, la lectura conscienciosa d'alguns passatges del final del llibre han suscitat la meua sospita que varen ser ells els que influïren en el pare del jovecell insistent perquè el col·locàs d'aprenent en una botiga de la llunyana ciutat.

Amb tot, el més instructiu del llibre és una col·lecció de contes on es descobreixen els càstigs esgarriposos que sofreixen per les seues malifetes els al·lots dolents, amb casos protagonitzats pels perversos amics d'en Juanito. Allí aprendrà el petit lector que si un al·lot té el terrible costum de tirar cireres enlaire per recollir-les després amb la boca, una d'aqueixes cireres acabarà inexorablement travessant-se a la seua gargamella, mentre que els al·lots que es dediquen a agafar nius dels arbres trobaran entortolligat a una branca un escurçó que els envestirà desitjós de provar l'eficàcia del verí. Aquest cas em deixava més tranquil que el de les cireres, perquè a Eivissa no hi ha escurçons, però confés que la història de les cireres ofegadores va deixar en la meua ànima infantil una permanent lliçó, fins al punt que no podia contemplar sense horror aquella delicada il·lustració que representava l'escolar asfixiant-se entre la mare desesperada i l'impotent doctor. El profitós exemple em va quedar ben gravat i no he practicat mai el malabarisme en l'acte de menjar cireres. També és exemplar el cas d'aquell Frederic que en els seus accessos d'ira acostumava a saltar sobre els tambors —vegi's el dibuixet en l'estil de l'època— que li regalaven uns pares que devien ser amics de la tabola i el soroll. El càstig no va ser molt gran, només un ull de vellut, obra dels punys d'un company provocat.

Així, amb amenitat, va acumulant el jove lector utilíssims coneixements i saludables experiències en el camí de la virtut. El final és consolador. En Juanito, al cap d'uns anys, aconsegueix la confiança i l'afecte del propietari del negoci on està col·locat. És la conseqüència de la seua probitat, il·lustració i capacitat de treball. Era de preveure que l'amo no tendria cap fill, sinó una filla encantadora, amb la qual el casa, fent hereu de la seua fortuna el que ja devia ser conegut pel nom de Joan. Considerin, doncs, els al·lots el profit que poden treure del talent i la virtut, i procurin sobretot evitar, en arribar a homes, que la filla del seu principal s'enamori d'un tinent de cavalleria, posem per exemple, perquè en aquest cas tot s'haurà perdut. Hi ha filles desobedients que s'entossudeixen a no casar-se amb l'elegit pel seu pare.

M. VILLANGÓMEZ LLOBET